

Ellen Key som föreläserska vid Arbetareinstitutet

ELLEN KEYS VÄNNER I DÅTID OCH NUTID

Kunskapskällan
Redaktör: Ingrid Andersson
2005

Innehåll:

Förord	4
Sophie Key f. Posse, förf. Solweig Stenström	5
Emil Key, förf. Rose-Marie Möller	9
Lisa Pettersson, f. Hultin, förf. Bengt Myrgård	13
Sophie Adlersparre f. Leijonhufvud, förf. Kerstin Ageman	15
Rosalie Olivecrona f. Roos, förf. Birgitta Olivecrona	17
Ada Rydström, förf. Eva-Britta Wikström	21
Ellen Keys vänner i Tjust i dag, förf. Anitha Johansson	24
Presentation av Ellen Keys Vänners Biblioteksgrupp, förf. Ingrid Andersson	27

Förord

Många starka kvinnor har verkat här i Tjust härad i Småland med Västerviks stad som centralort. Men en bra antologi med texter *om* och *av* dem saknas. Männen har uppmärksamats mer, även om det också här finns mer att göra.

När nu Kunskapskällans Vänner i Tjust påbörjar detta arbete har det sin förklaring i det goda samarbete som under åren funnits mellan de två föreningarna Kunskapskällans Vänner och Ellen Keys Vänner i Tjust. Just i år, 2005, har ett av ämnena inom bibliotekgruppen varit "Ellen Keys vänner i Tjust då och idag". Av det skälet har det känts naturligt att utnyttja det arbete, som där påbörjats, genom att publicera dessa första utkast i 2005 års medlemsskrift för Kunskapskällans Vänner.

Redaktionsgrupp har varit Ingrid Andersson, Kerstin Ageman, Bengt Myrgård, Rose-Marie Möller, Birgitta Olivecrona, Solweig Stenström och Eva-Britta Wikström, som nu presenterar sitt påbörjade arbete för att göra några av dessa kvinnor mer kända. Det är de väl värda.

Som avslutning på skriften om Ellen Keys vänner i dåtid och nutid presenterar Anitha Johansson den tämligen nya stödföreningen här i Tjust, som fått namnet: Ellen Keys Vänner i Tjust.

Redaktionsgruppen

Sophie Key, f. Posse 1824-1884

Sophie Posse föddes 3/8 1824 på Björnö. Fadern var Greve Carl Posse och modern var Sophie Berg f. Linde. Moderns morföräldrar var kusiner.

I familjen fanns 11 barn. Sophie växte upp i ett kärleksfullt hem. Familjen hade god ekonomi och många tjänare. Det var guvernanter som stod för undervisningen. Var femte månad skulle de turas om att hjälpa till i hushållet med allehanda göromål, bl.a. stöpa ljus och göra punsch.

På sin 24-årsdag fick Sophie en dagbok och i dagboken berättar Sophie bl.a. om vardagshändelser, livet på Björnö, om vänner till familjen och där skrev hon också ner sina tankar och känslor på ett mycket öppet sätt. Hon skriver att hon var intresserad av en man som hette Emil Key. Han kom ofta på besök genom att hans studiekamrat Gösta Posse emellanåt vistades hos sin farbror greve Carl Posse. Emil och Sophie hade också träffats på fester hos vänner på gårdarna runt Björnö. Sophie hade sedan 14-årsåldern beundrat Emil, som hon förälskat sig i, vilket hon fick bemöda sig om att inte visa. Sophie var mycket begåvad. Hon var särskilt intresserad av litteratur och läste också engelska, vilket var ovanligt på den tiden.

Emil Key hade en syster, Marie Louise Raab, vars man – Carl Raab – ägde Helgerums slott. Emil hade 1848 beslutat sig för att köpa Sundsholm. Han hade en god vän, Carl Furst, som hälsade på när Emil hade flyttat in på Sundsholm. Carl berättade om sin fästnö och deras förhållande. Emil hade träffat dem båda ett flertal gånger och kände att detta var ett förhållande som hade möjlighet att vara livet ut. Han gratulerade sin vän och började förmodligen fundera över sin egen livssituation.

Emil bad sin syster att bjuda in Sophie Posse till Helgerum, för att han skulle bli klar över sina känslor. Sophie var lite ängslig över resan, som skulle vara i 4-5 veckor, och förmodligen för att möta Emil. Sophie och Emil träffades ständigt under den här perioden. Hon var också på Sundsholm ett flertal gånger. Sophie blev mycket förtjust i Sundsholm och dess läge.

Det uppstod en djup förälskelse mellan Sophie och Emil. Innan Sophie reste hem friade Emil i musiksalongen på Helgerum. De var lyckliga men vågade inte se sig som nyförlovade, eftersom de var oroliga för hur Sophies föräldrar skulle ta emot beskedet.

Sophie skriver i sin dagbok:

”De hålla båda av Emil, men som son hade de ej tänkt sig honom. De gamla har så svårt att jämka sig in i nya förhållanden. Hans politiska tänkesätt blir kanske en stötesten.” När Sophie kom hem och berättade för sina föräldrar sa hennes far: ”Visserligen är Emil inte den måg jag valt, men själv har jag gift mig av kärlek och mina barn skola icke av mig hindras göra detsamma.”

Vid förlovningen berättade Emil om sitt tidigare förhållande med *Emilie Högquist*. Sophie började då tvivla på hans kärlek och kände en stark oro över att inte kunna leva upp till Emils förväntningar. Hon hade träffat Emilie i Stockholm – ”en förtjusande kvinna” – och kunde förstå vad Emil förlorat. Emil lugnade Sophie, då han berättade att han ”misstrott” kärleken, men att han nu återfått lyckan sedan han träffat Sophie.

Bröllopet stod på Björnö. Brudgummen var klädd i en elfenbensfärgad rikt broderad väst men bruden kände sig för gammal för att klä sig som brud och valde därför att i stället bära en silvergrå dräkt.

Så installerade sig Sophie och Emil på Sundsholm. De blev grannar med Måns Hultin och hans familj på Kallernäs, som tillhörde Sundsholm, och umgicks flitigt under många år. Den 11 december – när Sophie skulle föda sitt första barn – hann inte barnmorskan fram utan Måns Hultin, som varit fältskär, förlöser den lilla flickan som fick namnet Ellen och som blev den äldsta av sex syskon – tre flickor och tre pojkar.

Barnens uppväxt var svår. Ellen skriver att: ”hur mycket jag än värderade mina föräldrar hade de ett svårt fel – att de varken förstod eller intresserade sig för barnen. Pojkarna pinade pappa förskräckligt och av flickorna begärde han endast att de skulle hålla sig ur vägen” (med undantag för Ellen). Familjen Hultin hade en stor betydelse för barnen. Där fick de den värme och trygghet som de saknade i hemmet. Morföräldrarna gav också barnen mycket kärlek och omtanke.

Sönerna Emil och Carl rymde från hemmet. Den ene sonen avled i Australien och den andre sonen troligen i Amerika. Emil hörde aldrig av sig men Carl skrev ett brev till Ellen 1871, från Cardiff, där han ser fram emot att eventuellt kunna få träffa henne.

Sophie och Emil levde i ett varmt förhållande. Många kärleksbrev skickades emellan dem, då Emil var på resor. På den tionde bröllopsdagen skriver Emil till Sophie:

”När jag tillbaka tänker på lyckan som har rått mig syns den ej rymmas i tio år, som gått!”

Emil vistades långa perioder i Stockholm och Sophie fick bära ett stort ansvar för gården. Hon översatte också franska romaner till ”NORRA CALMAR LÄNS TIDNING”, som Emil grundade. Sophie startade ett barnhem i Gladhammar och tog hjälp av flickor från ett kvinnofängelse i Stockholm.

Sophie var mycket sjuklig och hade svårt att göra några resor. Hon var ”bräcklig och skör och hade upprepade bröstsjukdomar och hon var många gånger nära döden.” Ekonomin försämrades – gården hade ingen bärighet och Emil tvingades gå i konkurs och – som följd av detta – förlorade Sophie också sin förmögenhet. Sonen Mac skötte konkursboet och Emil fick en tjänst som postmästare i Hälsingborg. Sophie och Ellen förnyade Sundsholmsarrendet till 1886. Sophie skrev till Emil, ”att då det var Guds vilja att hennes kostsamma sjukliga tillvaro skulle fortfara, behövde hon komma från Hälsingborgsbråket om somrarna och andas lantluft”. Sophie blev allt mer orkeslös och återvände till sitt kära Sundsholm. Där avled hon den 7 september 1884. Emil fick ett telegram, men hann inte hem till hennes dödsbädd.

Sophie ville begravas på den Keyska begravningsplatsen på Gamle kyrkogården. Likfärden gick från Sundsholm till Fårhult, hela vägen var granrisklädd. Färden gick vidare på järnväg till Västervik. På järnvägsstationen hade alla hennes vänner från när och fjärran samlats för att sedan följa kistan, som var översållad med blommor – cypresser och murgröna. Kistan bars av gamla trojänare. Där vilar hon på huvudkudden av alla de brev som hon fått av Emil under 35 års tid – det var hennes önskan och den blev uppfylld.

Ellen skriver: ”Vår mor hade nyss fyllt 60 år då hon fick ro. Vår far nådde den ej långt efter att han fyllt 70. Men varje dag under de 8 åren han fick vänta, längtade han till hennes och sin grav.”

Ellen skriver också: ”de brev som Sophie skrev till Emil under årens lopp ligger i Sophies grav. Detta skedde enligt hennes önskan, som hennes make och barn fullt förstod. Men tyvärr har då det värdefulla stoft för Emils biografi för alltid förlorats.”

Källa:

”Minnen av och om Emil Key, utgifven av Ellen Key”

Emil Key (1822-1892)

Ett liv för längesedan, en man som hade samlat material till sina memoarer. Jag skulle ju bara kunna säga "läs dem"! Minnen av Emil Key i tre delar, sammanställda av hans dotter Ellen.

Men jag ska försöka göra en kortversion och föra er tillbaka till början av 1800-talet, en spännande och omdanande tid. Från jordbrukssamhället till industrialismen, den revolutionerande järnvägen, som gjorde att människor kunde förflytta sig snabbare och bekvämare. Vägnät som byggdes ut, urbanisering av folket från landet till staden. Kvinnans förändrade roll från piga på gården, helt plötslig så kan hon söka arbete och då blir hon ofta husa eller hembiträde i staden. Industrin behöver folk, framför allt kvinnor, men med hårda förhållanden och långa arbetsdagar. Ofta hade hon en man som var alkoholist eller bara lämnade och gick ifrån sitt ansvar för henne och barnen.

Det var arbetarefolket, men även adeln, som fick se sig i förändring. Många måste lämna sina gårdar på grund av missväxt och förändringar i lagar. Fröknarna på herrgårdarna var vilsna och hade förlorat sin roll, som var att bara vänta på att bli bortgift med en passande make. Under tiden hon väntade utbildades hon till att behaga med vackra frisyrier och sina långa fina klänningar, konversera på olika språk och ha goda kunskaper även som att kunna spela piano och underhålla familj och vänner. Oftast var det ju fadern som bestämde vem dottern skulle gifta sig med. Fanns det rikedomar så hade maken all rätt att förfoga över dessa medel. Kvinnorna var ju omyndiga, det fanns bara mannens lag som gälle. Skilmässa om äktenskapet blev olyckligt var inte tänkbar. Den enda kvinnan som respekterades var hon som blev änka.

I bokens första del finns en släkthistoria och den kan vara spännande att ta del av. Den för oss till ett annat land, till en tid för länge sedan. Redan under trettonhundratalet beboddes Sutherland i nordvästra delen av Skottland av klanen Mackay. Man möter klanens namn i samband med dessa tiders blodiga inbördesstrider. På sextonhundratalet inträder ett nytt skede i klanens historia och ingen klan gav mer av sitt bälsta blod för friheten än Mackay. Vid denna tid hade en av klanens medlemmar, Donald Mackay, blivit adlad. 1628 hade han fått titeln Lord Reay. Klanens regemente hade just gått i tjänst hos kung Kristian IV av Danmark. Sedan detta land genom fredsslut drog sig ur 30-åriga kriget var det skotska regementet fritt att taga sig ny tjänst. Kung Gustav II Adolf, som redan hade skottar i sin tjänst, önskade värva flera sådana

och det regemente han mest eftersträvade var det Mackayska. Så år 1629 undertecknades kontraktet av kung Gustav II Adolf och Lord Reay. Efter kriget förlänades de framstående krigarna gods och jord som tack och på så sätt kom släkten att få sin hemvist på svensk mark. Namnet förändrades med tiden till Key. På Vindö gods här i Tjust levde en av ättlingarna till de en gång, från Skottland, invandrade krigarna.

Det var löjtnant Emile Key (1799-1824). Han var huvudarvinge till Vindö gods, gift med fasters dotter, Caroline Fleetwood, f. 1800. Bröllopet ägde rum den 22 november 1821 på Vindö. Bruden var 21 och brudgummen var 22 år. Alla som såg ”Cornett och friherinnan Key” – båda vackra, han blond, hon något mörkare – bevarade minnet av två unga människor, som i alla avseenden voro varandra värda och beredde varandra lycka så stor, som man sällan ser på jorden.

I deras äktenskap föddes den 7 oktober 1822 sonen Carl Fredrik Edvin Emil och den 29 oktober 1823 dottern Marie Louise. År 1824 avlider fadern. Det går till år 1826 och då har Adam Christian Raab, ägare av gården Ryssbylund utanför Kalmar, friat till den unga änkan och även hennes andra bröllop hålls på Vindö. Så småningom så blir den lilla faderlösa familjen boendes på godset Ryssbylund och familjen utökas, fem barn föds. Styvfadern gör ingen skillnad på barnen och det blir en lycklig barndom för Emil och hans syster Marie Louise. Emil Key fick en god fostran, tog sin studentexamen 1838 och kansliexamen 1841 i Lund och 1843-1844 reser han tillsammans med några ungdomskamrater ut i Europa för språkstudier, att träffa folk, se konst, länder, arkitektur och få en överblick över andra kulturer. Han stannar på resan 4 månader i Paris.

”Det vackra håret, alldeles svart, delat i pannan och fallande fritt ned över kinderna. En halsduk vårdslöst knuten kring halsen. Hennes blick, som åtskilliga målare envisas med att göra kraftfull, hade tvärtom ett märkvärdigt uttryck av melankolisk mildhet och i hela hennes hållning fanns en ovanlig enkelhet, värdighet och lugn.” Emil Key skrev själv i ett resebrev om mötet med ”George Sand”. Det hela är lite märkligt: Här träffas de två, deras förfäder som varit i samma krig, Emil Key från klanen Mackay, som invandrade till Sverige – hon ättling och namne till Aurora von Königsmarck som har lämnat sina spår här i bygden, slottsruinen i Västervik och de berömda tapeterna på Vinäs slott, som Aurora von Königsmarck och hennes syster komponerade och sydde. De finns nu – sex stycken – på Linköpings museum.

Efter hemkomsten bosatte sig Emil Key i Stockholm och fick anställning på Kungliga departementet som sekreterare. Emil intog det Stockholmska societetslivet med den ställning som hans släktförbindelser gav. Han var en utåtriktad ung man och en god talare. Den litterära och artistiska rörelsen var av stort intresse. Han hade ju skrivit sina Reseberättelser från Europa och var själv ägare till ett stort bibliotek. Men även det politiska livet lockade och han hade ju haft många lärorika samtal med sin styvfar A. C. Raab. Han var ju väl insatt och då mest i lantbruksfrågor.

Många av medarbetarna på Aftonbladet kom Emil Key i beröring med och kom så småningom att skriva artiklar för tidningen. Det var ju även vänner från Lundatiden. De litterära och konstnärligt sysselsatta träffades bl.a. på Blå Porten. Den mest angenäma formen för den tidens vittra och konstnärliga samkväm var i Emil Keys tycke Konstnärsgillet. Det stiftades nyårsaf-ton 1845 och dess syfte var att genom en fri utveckling av idéer tillfredsställa behovet av en

mera omfattande estetisk odling av konsten. Konstnärsgillet hade, år 1848, 483 medlemmar och där hölls föredrag. Emil bidrog med att berätta om sin danska resa och föredrag om George Sand och Fredrika Bremer. Emil Key kom ju att bli den förste mannen som talade om kvinnans emancipation i riksdagen.

En stilig ung man, inte något kvinnligt namn hade nämnts, men visst hade hans hjärta haft sin kärlekssaga. De möttes troligen på båtresan 1844 när Emil var på väg hem från sin Europaresa. Det var inte vem som helst som hade varit föremålet. Den var den stora stjärnan på Kungliga Dramatiska Teatern, den vackra Emilie Höggqvist, som var omtalad på många sätt, dels genom sitt umgänge med Sveriges kronprins Oskar. Tragiskt gick hon bort 1845 på en resa i Italien. Men vid ett besök hos sin syster Marie Louise, gift Raab, som bor på Helgerums slott utanför Västervik, så finner Emil en gård i närheten till salu, Sundsholm, som ligger nära en sjö och där är det mycket vackert. Han beslutar sig för att göra gården till sitt hem. Han börjar också fundera på om det inte är dags att skaffa familj och drar sig till minnes sin barndoms grannflicka på Björnö, Sophie Posse, som han minns var lite förtjust i honom. Emil ber sin syster Marie Louise försöka bjuda henne till Helgerum för en längre tid, så de får tillfälle att lära känna varandra som vuxna. Efter en tid så är hon på väg och det uppstår starka känslor och en kväll, till tonerna av Beethoven i musikrummet på Helgerum, friar Emil till Sophie och hon svarar ja. Men det högättade grevparet Sophie och Carl Posse, med stora ägor och slott i mängder, och hela den aristokratiska släkten förfasades över att rabulisten, liberalen, den ofrälse och skrev han inte i Aftonbladet också. Vilken mesallians! Men kärleken gick före allt och paret välsignades och bröllopet stod i dagarna fem. Året är 1848. Herr och fru Key bosätter sig på Sundsholms herrgård. Emil intresserar sig för lantbruket, bygger en ny ladugård som än idag ligger vacker och modern även för vår tid. Emil Key satsar på nya raser av kreatur som är inköpta från utlandet. Han kommer att starta en lantbruksskola och anlägger vackra trädgårdar. Han har ju lärt sig av sin styvfar. Men gården är inte så bördig, mer vacker än lämpad för lantbruk. I granngården Kallernäs, som ligger över sjön, bor "Knekten", fältskären Måns Hultin som varit med i finska kriget och är lite modell till den finske poeten Runebergs "Fänrik Ståhls sägner" och hans fru Constance som skriver sagor och spelar harpa och är en känd harpist. De har tio barn som är vuxna och har flyttat hemifrån och den yngsta, Louise kallad "Lisa", föds samma år som paret Keys första barn Ellen år 1849, som den gamle "Knekten" var med och förlöste då barnmorskan inte hann fram i tid. Lisa och Ellen kom att bli de bästa vänner genom alla år.

Herrskapet Key kom att få sex barn, tre flickor och tre pojkar. Makarna Key var moderna enligt sin tid och var intresserade av att barnen inte åt onyttiga saker. Men det innerliga kärleksförhållandet till barnen saknades. Det fanns mellan föräldrarna, men de hadeens inte förmågan att krama sina barn. Barnen växte upp med tjänstefolk och guvernanter; pojkarna blev hårt uppfostrade och flickorna uppmärksammades inte.

Så Måns och hans kära fru Constance, grannarna på Kallernäs över sjön var räddningen för barnen, där fick de både bullar och mången tröst. Deras egna föräldrar passade bäst för vuxna barn. Men de fick en god utbildning, lärde sig leva enkelt och modern som var borta på kurorter långa tider kanske inte räckte till eller orkade som mor. Men allt eftersom barnen blev äldre, så blev det bättre kontakt men två pojkar rymde hemifrån tidigt och kom till moderns stora sorg aldrig tillbaka. Det finns några brev till modern.

Emil Key kom att bli mer intresserad av lokalpolitiken, han arbetar för staden Westerviks väl och ve. Han har många strängar på sin lyra. Godsägaren Carl Rydström, Segersgårde, är god vän med Emil Key och de samarbetar för att järnvägen ska komma tidigt till Westervik och 1879 är det invigning med pompa och ståt. Läroverket för gossar invigs vid den här tiden, folkhögskola i Frödinge bildas med lantbruksskola, som är tänkt att flytta till Westervik, men de avböjer och Gamleby Folk- och Lantbruksskola är född, med Emil Key som upphovsman. Vägen rätades mellan Gladhammar och Westervik. Det var bara ljunger och enbuskar och Emil Key beslutade plantera skog och den står kvar än idag. I Gladhammar hade han förslag till en ny kyrka men den kom senare. 1859 öppnades ett sockenbibliotek, som Emil skänkte böcker till. Gladhammars förlikningskommitté, som skulle bilägga sådana tvister, som inte skulle behöva gå till rättegång med höga kostnader bildades. Den bestod av en nämnd på minst nio personer och grundades av Emil Key.

En flickskola grundades 1864 och varade i 21 år. Här är det fru Sophie Key som är den drivande kraften. Hon samlade traktens societetsdamer och lyckades få dessa att intressera sig för traktens flickor. Många hade det svårt, föräldralösa, övergivna och fattiga, det vanliga var att de fick flytta utsocknes. Men nu bildades en "Fruentimmersförening" och herrskapet Key lämnade en summa, som också celebrerade deras bröllopsdag och att de bott här på trakten i 25 år. Skolan blev självförsörjande, då flickorna ju blev goda hantverkare och hade egen försäljning. Emil Key och vännen Carl Rydström tyckte om att skriva tillsammans och hade givit ut ett häfte: "Tu Tal". De bestämde sig för att bilda en egen tidning, där de arbetade som skribenter. December månad 1856 kom "Norra Calmar Läns Tidning" ut och den gavs ut i sju år. Tidningsredaktionen fanns på Storgatan och familjen Key hade ett hus på Strömmsgatan, "Keyska gården". Där bodde familjen på vintern och mycket för att mamma Sophie behövde närhet till sin doktor.

Landspolitiker var nästa steg för Emil Key och han fick en riksdagsplats i Stockholm. Här börjar en ny era. Han var med och bildade Lantmannapartiet 1868. Fyrkammarriksdagen blev två kamrar och han blev en betydelsefull person, en god talare som han var, och blev ordförande i riksdagens viktigaste utskott, grundskattefrågorna. Men hans riksdagsarbete är för stort att skriva om i den här lilla artikeln.

Livet är ju fullt av märkligheter, från en firad riksdagsman till en liten postmästarejänst i Helsingborg, med en gård i konkurs, en sjuk hustru och vingklippt på många sätt. Efter den händelsen drabbas Emil av ohälsa och hustrun Sophie dör bara 60 år gammal. Han sörjer och längtar bara efter att få komma till hennes gravplats. Men många tragiska år ska komma. Han får under tiden ett fint förhållande till sina flickor och hos dottern Ada, som bor i Visby, får fadern vistas sina sista år. Med en annons funnen från Västerviks-Tidningen avslutas de här raderna, om en märklig, spännande man som levat här i vår lilla stad.

"Vår käre fader Emil Key från långa lidanden avsomnade i Wisby nyårsafton 1892" Barnen.

Rose-Marie Möller

Källa:

"Minnen av och om Emil Key, utgifven av Ellen Key"

Lisa Pettersson, f. Hultin (1849-1925)

- Ellen Keys bästa vän, min favorit

Får jag presentera henne för er, den gamle knektens yngsta dotter från Kallernäs i Tjust. Kallernäs ligger gent över viken till Ellen Keys födelsegård Sundsholm här nära Västervik. Det rör sig alltså för oss om hembygdshistoria. Upplägget av biografien ser läsaren redan i min underrubrik. Min uppgift är att motivera utsagan att hon var Ellen Keys bästa vän. Att hon därtill är *min* favorit är väl inte lika intressant. Men för mig rör det sig om släkthistoria och kanske rent av kulturhistoria, som Du skall få höra.

Ellen Keys bästa vän

Själva uttrycket är formulerat av kulturskribenten och författaren Harald Schiller år 1925, året då Lisa Hultin dog. Han hade träffat dem båda, Ellen och Lisa, och han var Lisas minnestecknare. (Idun sid. 812 ff 1925). Om Ellen Key skrev han mycket, t.ex. "Från Sundsholm till Casa Collina" 1932. Bevis nog för uttrycket "Ellen Keys bästa vän" finns i brevväxlingen dem emellan. Den fortsatte hela livet, viktigast kanske under den tid EK sörjde sitt avbrutna förhållande till Robinson (Urban von Feilitzen). Lisa hjälpte EK att få ut ny skaparkraft ur hjärtesorgen och vreden.

Vänskapen värade bokstavligen från födelse till död. De bodde grannar, hade samma födelseår, 1849, och alltså samma "barnmorska", Lisas far. De brevväxlade hela livet och blev båda 76 år. Jämngamla barndomsvänner och "lekkamrater", som höll ihop hela livet. Det vore kanske nog som "bevis", men det finns många fler, speciellt att de hjälpte varandra över sorger av skilda slag och att de var så olika att de kompletterade varandra. Lisa hade en stabilare och mera konventionell syn på äktenskap och i trosfrågor. Det hjälpte när sorgerna kom. Men det var inte ensidigt. När Lisas man Carl dog 25 sept 1900 var det Ellen som skrev tröstebrev och som bjöd Lisa på resa till Norge, där de båda vännerna bl.a. besökte Björn-stjerne Björnson på Aulestad.

Båda var konstnärligt begåvade, Ellen mest litterärt, Lisa musikaliskt. Hon var en framstående harpist (liksom modern och morfadern) som vi väl vet här i Västervik, där hennes harpa och noter finns bevarade. Båda älskade sina hem och var mer än gästfria, fastän på olika sätt. I barndomen hade de lyssnat till samma sagoberättare och båda förde den traditionen vidare – Lisa med adress till barn och Ellen mest för vuxna. Mycket mer finns att säga om deras vänskap. Mig återstår att berätta varför hon är *min* favorit i den härliga skara av EK-vänner som vi här skall tala om.

Min favorit

Mitt första skäl till att ha henne som favorit bland Ellen Keys vänner är ytterst personligt. När Lisa bodde – under – 18 år, i Rouen i Frankrike med Carl, hennes man, öppnade de utan vidare, på Ellen Keys förfrågan, sitt hem för min gammelmoters Ellen Belfrage och hennes barn, tillsammans med Verner von Heidenstam. Min moster kunde där, långt borta från alla moraliserande bättrevetare i Sverige, föda min mammas kusin Nils Olov, som Heidenstam bl.a. skrev dikten Gullebarn i Dikter I om, dock utan att nämna hans namn. Lisa Hultin blev så fadder för pojken och tog hand om honom under hela livet. Det finns en lång rad bevis på denna omsorg i brevväxlingen mellan vår släkt och Lisas släkt, inte minst gäller det också breven till Ellen Key, fast denna så småningom tog Heidenstams parti i tvisten om barnets fostran. Ellen Keys partiskhet tilltog efter hand som hon själv blev förtjust i Heidenstam. När både Lisas familj och Ellen Belfrage senare återvänt till Sverige blev Lisa sonen Nils fasta punkt i livet. Det kom också att gälla för min gammelmoter Ellen, som bl.a. firade sin 50-årsdag tillsammans med Lisa. Flera intressanta episoder kunde nämnas. Som sagts bjöd Ellen Key Lisa på en Norgeresa. Lisa och pojken Nils gjorde också resor tillsammans, bl.a. till Vadstena för att pojken skulle få träffa sin far. Det blev ett dramatiskt möte som bl.a. Helge Gullberg berättar om. Se litteraturlistan som avslutar dessa rader.

Gästfriheten, omsorgerna om vänner – inte minst vad gäller min släkt – vill jag sätta som främsta motiv till att hon blivit min favorit, men jag kunde också ta fram andra, mera udda drag. Hon tog inte saker och ting onödigt högtidligt. Hon spelade harpa och var glad. Lisa hade liberala tankar om tolerans över religionsgränserna och så hade hon ett så mustigt språk, både då hon liksom modern skrev sagor och till vardags. Genom Lisas efterlevande släktingar har jag hört flera exempel. Brevväxlingen med Ellen Key visar samma sak. Här ett exempel i brev till Ellen 16 jan. 1916. Då var ju damerna rätt gamla. ”Egentligen borde jag bara sitta som ett beläte i en länstol, både röjmatism och blåsa hindra mig ju att gå. Ibland svär jag och förbannar mig på att livet ska ta kas på mig, ibland sjunker jag ihop och är beskedlig som fan när han blir munk.”

Om jag till sist skall nämna ännu ett drag som gör henne till min favorit så är det hennes fantastiska naturskildringar, men denna – mer romantiska sida – får vi återkomma till en annan gång.

Källor och tips för vidare läsning om Lisa Pettersson och familjen Hultin på Kallernäs:

Muntlig huvudkälla:

Torsten Hjelmgren, Askim. Han har även utförligt redovisat innehållet i den Hultin-Hjelmgrenska brevsamlingen. Denna har förmedlats av Lisas dotter Signe Pettersson och hennes man, Lars Hjelmgren. Deras barn, Svante, Eva-Lisa och Ellen har varit viktiga källor för Nils Sjöströms bok. (Se nedan!)

Tryckta källor

Nils Sjöström: Hultins på Kallernäs, Vallentuna 1997. Se särskilt kapitlet Ulrika Lovisa Hultin (Lisas dopnamn).

Helge Gullberg: Gullebarns levnadssaga, Göteborg 1983

Carl Magnus Hultins (Lisas faders) självbiografiska: *En gammal knekts minnen*, Lund 1954 och Lisa Hultins egen *Tant Lisas sagor* hjälper oss vid ett fördjupat studium.

Sophie Adlersparre f. Leijonhufvud (1823-1895)

Sophie Leijonhufvud föddes den 6 juli 1823 på Helgerums slott i Västrums socken ca 15 km söder om Västervik. Hon avled 1895 och blev alltså 72 år gammal.

Sophie utvecklade en stark personlighet redan vid tidig ålder. Hennes envishet var både påtaglig och kom i förening med en karismatisk utstrålning att bli drivkraften i hennes livsgärning.

Familjelivet skulle dock komma att drastiskt förändras. Pappan blev långvarigt sjuk och gården Helgerum måste säljas och familjen flytta. Familjen kom nu att bo på gården Manhem utanför Norrköping. År 1848 dog pappan och det var åter dags att bryta upp. Modern, Sophie och hennes yngre syster Amalia flyttade nu till Stockholm medan de båda bröderna studerade på annat håll. Familjen hade inga pengar och på något sätt måste flickorna försörja sin mamma, varför det stora kraftprovet nu kom. Kvinnlig försörjning var på den här tiden något som man ägnade sig åt i hemlighet. I synnerhet om man hade en högre samhällsställning, vilket denna familj fick anses ha.

Sophies skicklighet i musik och handarbete kom nu väl till pass, medan Amalia mest satt och sydde vitbroderier. Amalia blev dock sjuk och avled i november 1849, vilket än mer kom att sätta sin prägel på Sophies personlighet. Mer och mer klarnade det för henne att det glädjelösa livet med nålen och musiklektionerna inte var vad hon skulle syssla med. Pennan kom i stället att öppna en ny värld för henne och bli hennes vapen.

Nu började karriären.

Årsskiftet 1855-56 sammanfördes Sophie med jämnåriga Rosalie Roos, sedermera Rosalie Olivecrona. Båda kände intuitivt att de behövde varandra och snart var vänskapsbandet knutet. De startade 1859 "Tidskrift för hemmet" tillägnad den svenska kvinnan. Den utgavs i hela 26 år och redigerades under de första nio åren anonymt av Sophie och Rosalie. Tidskriften utvecklades sig alltmer till en plattform för idédebatt och reformförslag som t.ex. för ett elementarläroverk för flickor; för öppnandet av konstakademien för kvinnliga elever; för kvinnlig sjukvård i fält som sedermera blev Röda Korset; och hör och häpna: för kvinnlig värnplikt!

Nästa projekt blev en läsesalong för kvinnor. Inom loppet av tre veckor hade ett femtiotal abonnenter anmält sig och man lyckades genom gåvor och förläggare skrapa ihop ca 500 volymer. Även männen krävde att få några timmar öppet enbart för dem. Man kan nog lugnt påstå att detta var början till biblioteksverksamheten i Sverige. Sophie ombads att skriva en riksdagsmotion om statsanslag till dövstumskolan, som Fredrika Bremer döpte till Tysta Skolan – nuvarande Manilla på Djurgården i Stockholm.

Men så blev det dags för kärleken. Sophie hade nämligen mött Axel Adlersparre, som blivit änkeman med fem barn. Tycke uppstod vilket resulterade i giftermål 1869. Sophie var då 46 år.

Sophie engagerade sig i allt som berörde kvinnor. Vi får inte glömma Handarbetets Vänner som lär ha bildats 1874 och som i dag ligger på Djurgården i Stockholm. Sophie var grundaren av Fredrika Bremerförbundet som bildades 1884, alltså nästan 20 år efter Fredrika Bremers död. Under de första elva åren var Sophie den drivande kraften inom förbundet. Som första kvinna invaldes Sophie i en kunglig kommitté 1885, den s. k. flick-skolekommittén. Vi får heller inte glömma de unga kvinnliga författare som Sophie aktivt stödde, t.ex. Selma Lagerlöf – utan Sophie kanske ingen Selma Lagerlöf!

Sammanfattning

Tillsammans med Fredrika Bremer och Ellen Key intar Sophie Adlersparre definitivt ställningen som en av de tre främsta och ledande förgrundsgestalterna i den svenska kvinnorörelsen. Sophie Adlersparre, ehuru författarinna, är dock inte lika välkänd som de båda andra. Detta beror – tror jag – på att hon inte utgav några egna fristående litterära alster.

Hon gav visserligen ut ”Tidskrift för hemmet”, en tidskrift skriven av kvinnor för kvinnor där för övrigt Ellen Key medverkade, men inte något litterärt verk. Sophie arbetade målmedvetet för att höja kvinnans status både socialt och intellektuellt. Hon utvecklades – som jag ser det – från att vara den traditionella hemkvinnan till en nästan karriärliknande yrkeskvinna. Till en fighter och tuff terrier. Och det var en bedrift i 1880-talets mansdominerade Sverige.

Sophie var så att säga landgången mellan Fredrika Bremer och Ellen Key. De båda senare var ej samtida. Men Sophie axlade Fredrikas mantel och Ellen Key blev Sophie Adlersparres fortsättningskvinna inom den kvinnliga frigörelseprocessen. Kanske var det därför lyckosamt för Sophie och kanske inte heller en slump att hon inte behövde uppleva Ellen Keys stridsskrift och antikvinnosaksalster ”Missbrukad kvinnokraft” som utkom 1896 – ett år efter Sophies bortgång. Sophie ”Esselde” Leijonhufvud-Adlersparre är onekligen värd en medaljplats bland 1800-talets kvinnosakskämpar.

Måhända är hon en salig blandning mellan Alva Myrdal, Bang och Margaret Thatcher!

Västervik den 19 januari 2005
Kerstin Ageman

Källa:

Sophie Adlersparre ”Esselde” (Sigrid Leijonhufvud,
P. A. Norstedt & Söners Förlag, Stockholm 1922)
Svensk Yrkeskvinna, Red. Ellen Liliedahl,
Kristianstad läns Tidning:s AB

Rosalie Olivecrona, f. Roos (1823-1898)

Rosalie Roos föddes i Stockholm den 9 december 1823. Fadern var ämbetsman i Kommerskollegium. Rosalie var äldst av nio syskon. Hon fick gå i skola hos fru Maria Matilda Schen-son och därefter i den Wallinska skolan som öppnades 1831. Då Rosalie var femton år flyttade familjen till Sjögerås egendom i Västergötland. Hon kunde inte fortsätta att gå i skolan utan fick i stället undervisa sina yngre syskon och hjälpa till i hushållet. Fadern hade dock ett omfattande bibliotek så hon hade goda möjligheter att läsa.

Familjen levde det vanliga herrgårdslivet med besök på grannegendomarna med dans, musik och charader. Rosalie har skrivit i sin dagbok att hon reagerade mycket starkt då hon kom till insikt om hur beroende kvinnor var och hur olika deras villkor var i jämförelse med männen. Rosalie läste också Carl Jonas Love Almquists artiklar i Aftonbladet och påverkades av hans åsikter och hon insåg också hur svårt det var för en kvinna att försörja sig själv på den tiden. Att göra som många andra – nämligen gifta sig utan kärlek – det kändes otänkbart för henne.

Efter en bruten förlovning reste Rosalie till Amerika 1851 och arbetade som lärare och guvernant. Hon fick under tiden i USA många nya idéer och kunskaper i kvinnofrågor och utbildningsfrågor. Rosalie kom hem i mitten av september 1855 och bosatte sig hos föräldrarna, som hade återvänt till Stockholm. Rosalie tyckte att det var för långtråkigt att bara ägna sig åt sömnad och liknande saker som kvinnor vanligen gjorde och hon längtade också efter att bli ekonomiskt oberoende. Rosalie funderade fortfarande över om hon skulle kunna ägna sig åt den litterära banan och hon drömde också om att starta ett institut för flickors högre utbildning.

En ljuspunkt under 1856 var mötet med Sophie Leijonhufvud, sedermera gift Adlersparre, som ledde till en varm vänskap och ett långvarigt och gott samarbete för gemensamma intressen. De gick tillsammans på utställningar, konserter, opera och teater. Rosalie hyste starka åsikter i kvinnofrågan, bland annat förslaget att kvinnan skall bli myndig vid tjugofem års ålder. När Fredrika Bremers roman Hertha kom ut så möttes den av häftiga angrepp på tankarna om kvinnors frigörelse från huslighet och societetsliv. Rosalie gjorde ett anonymt inlägg i Aftonbladet 1857 – under pseudonymen ”En ropandes röst i öknen” – som följdes av flera artiklar i Aftonbladet under samma pseudonym. Detta var första gången som Rosalie

offentligt uttryckte sina tankar om kvinnans ställning i samhället. Sophie tyckte att Rosalie var väl djärv, som ansåg att kvinnor skulle kunna bli t ex läkare och inte bara sjuksköterskor. Rosalie ansåg, i princip, att inga vägar skulle vara stängda för kvinnor.

I april 1857 förlovade sig Rosalie med juris professor Knut Olivecrona och bröllopet stod i juni samma år. Rosalie blev då styvmor till fyra små barn i åldrarna 3-8 år. Hon fick så småningom också två barn själv, en flicka (Emelie) född 1858 och en son (Knut Axel Gustaf), född 1860.

Sophie drömde om att starta en tidskrift för kvinnor, men Rosalie ansåg sig inte ha tid att delta i några ytterligare aktiviteter än hemmets plikter. Sophie väckte dock hennes intresse genom anonyma insändare i skolfrågan, under pseudonymen "Din redlige vän K", som redaktör. Rosalie visste fortfarande inte att denna signatur stod för Sophie Leijonhufvud och det lär ha tagit trettio år innan hon avslöjade hemligheten. Första numret av *Tidskrift för Hemmet* kommer ut 1859 med Rosalie och Sophie som redaktörer, fortfarande anonyma. Mottot för tidskriften var "Giv mig en stor tanke, att jag vid den må värma mig och dö!" Tidningen blev en stor framgång och genom namnet *Tidskrift för hemmet* i stället för *Tidskrift för kvinnan* vill man motverka ensidighet och markera att man även vänder sig till en manlig publik.

Redan våren 1863 hade Rosalie velat avgå som redaktör, då deras åsikter började gå isär mer och mer och Rosalie sade skämtsamt att "Sophies åsikter numera börjar dra sig åt yttersta vänstern". Balansen mellan de båda vännerna hade slagit om. Först hade Rosalie de mest radikala tankarna, men detta hade vänt. Även i frågan om sjukvårdsreformen hade de olika meningar, särskilt med avseende på kvinnans uppgifter och hur långt hennes självständighet kunde sträcka sig. Också politiskt var de oense, och Rosalie vägrade att publicera en artikel i tidskriften – av Sophie – om representationsreformen. Rosalie skrev till Sophie att hon både hade sagt och verkligen tänkt "att vi har avlägsnat oss från varandra, att jag ej mer finner den sympati oss emellan som fordom var mig så dyrbar". Upprörda brev växledes men vänskapen bestod. Rosalie kvarstod i redaktionen mycket beroende på att Knut ställde sig på Sophies sida. Den förtroliga brevväxlingen fortsatte i vänskapens tecken. Beträffande tidskriften kvarstod dock problemen, särskilt avseende samhällsfrågorna, och Rosalie lämnade redaktionen när den nionde årgången (1867) avslutats men fortsatte att ibland lämna bidrag.

Var hittar vi då sambandet mellan Rosalie och Ellen Key? Ellen Key hade i föredrag och artiklar framfört åsikten att det var "missbrukad kvinnokraft" att ge sin in på männens arbetsområden, eftersom kvinnorna där var dömda att misslyckas. Rosalie menade att misslyckandet berodde främst på att arbetsgivarna krävde av kvinnan att hon skulle vara "minst 50 % bättre" än en man med samma arbetsuppgifter. Man skulle kunna tro att Rosalie och Ellen Key skulle komma väl överens, eftersom de båda tog avstånd från den allmänna åsikten, att moderskapet var kvinnans enda sanna uppgift. Idémässigt ligger de dock långt ifrån varandra trots att de var ense om att kvinnan icke fick göra något som inkräktade "på den kvinnliga blygsamhets- och sedlighetskänslan", men Rosalie kunde inte hålla med om att de kvinnosakskvinnor, som Ellen Key klandrade, skulle ha framfört sådana åsikter. Rosalie kunde heller inte hålla med Ellen Key om att "kvinnan endast genom mannen kan vinna aktning och lycka". Detta ansåg Rosalie vara en mycket föråldrad ståndpunkt och även förnedrande för alla kvinnor som inte fått uppleva äktenskapets och moderskapets lycka.

Beträffande anknytningen till Tjust så är Rosalie farmor till den världsberömda hjärnkirurgen professor Herbert Olivecrona, född 1891, som 1945 köpte Horns Gård utanför Västervik, och därmed är cirkeln mellan gårdarna i Tjustbygden – som har haft någon anknytning till dessa inflytelserika kvinnor på 1800-talet – sluten.

Efter ett långt och verksamt liv med ett uppenbart inflytande på utvecklingen i kvinnosaksfrågorna, dog Rosalie Olivecrona, efter en lång och plågsam sjukdom, 75 år gammal, år 1898.

Birgitta Olivecrona
Gröna Gränd 8
593 30 Västervik

Källor:

Rosalie Roos, Resa till Amerika 1851-55 (Sigrid Laurell, Almqvist & Wiksell, Stockholm 1969).

Sophie Adlersparre, "Esselde" (Sigrid Leijonhufvud, P. A. Norstedt & Söners Förlag, Stockholm 1922).

Emancipation och religion (Inger Hammar, Carlssons Bokförlag, Stockholm 1999).

Sophie Adlersparres brevsamling, Handskriftavdelningen, Kungliga Biblioteket, Stockholm.

Ada Rydström (1856-1932)

- ETT PORTRÄTT

Brukspatron CARL RYDSTRÖM och makan ELISABETH, född Råberg och kallad Betty, fick den 5 maj 1856 dottern SIGRID ADA. Herrgårdsflickan från Segersgårde skolades för att bli gift med en brukspatron eller godsägare och fick en högborgerlig uppfostran med drag av värmländsk brukskultur. Tonvikten lades vid litteratur, konst och vad vi i dag kallar allmän social kompetens. I yngre år dekormålade Ada inredningsdetaljer, fotoalbum m.m.; när hon blev äldre var det främst breven som gav uttryck för hennes lust att dekorera. Under tre terminer var hon elev hos Ellen Key vid skolan på Sundsholm men en stor del av utbildningen skedde genom umgänge med familjens gäster. Bland dessa märktes Ellens far – Emil Key – och Otto Liljenstolpe på Ogestad, som säkert hade betydelse för den lilla utbildning i driften av ett större jordbrukshushåll som den unga Ada fick. Tidigt fick herrgårdsflickan rykte som pålitlig leverantör av hyllningsdikter och hon var en omtyckt gäst på herrgårdar i Tjust, något som fick betydelse för hennes senare skrivande. Längre fram kunde hon bli inbjuden till ett gods för att underhålla hedersgästen. På tjugo minuter kunde hon skriva ”en bordsvers”, som i lätt humoristisk ton hyllade hedersgästen, värdparet och hemmet. – ”Efter soppa och portvin gjorde jag rätt för mig.”

Segersgårde

Vid faderns död 1895 – modern levde till 1921 – var den ogifta dottern den enda arvingen i Sverige; bröderna var bosatta utomlands. Ada Rydström var nästan fyrtio år då hon övertog driften av släktgården, och ”iklädd stövlar och korta grova kjolar deltog i alla göromål på gården, där matmoderns vakande öga erfordrades, i stall och ladugårdar, i mejeri och kök, ute på åkrar och ängar, i trädgården och skogar samt icke minst ute på de vidsträckta fiskevattnen” (Falk sid 12). Trots att hon inte nämnvärt drog in på tjänstefolket, lyckades hon tack vare skogen och fiskevattnen, som hon utarrenderade, betala av på skulderna och sätta jordbruket i stånd. Hon blev en prisbelönad fruktodlare med stort intresse för trädgårdsskötsel. För att dryga ut inkomsterna hyrde hon ut den sommarvilla som fanns på Segersgårdes ägor, samt en av flyglarna – förhoppningsvis inte den som kunde tjänstgöra som fruktmagasin! Hon tog även emot inackorderingar på Segersgårde. Grenander-Nyberg kallar hennes arbetsgivarsätt för ett matriarkaliskt patriarkat. 1911 skriver Ada Rydström om en manlig anställd: ”Jag håller inne hans pengar och styr sjelf om inköp af kläder åt honom”. Efter varje konsolidering bytte hon

rättare eller befattningsman tills hon 1912 anställde Martin Elltorp som inspektör. Enligt Falk övertog Elltorp gården på arrende 1916; enligt Grenander-Nyberg var han från och med 1918 förvaltare. Vid Ada Rydströms död 1932 ärvde Elltorps familj Segersgårde.

Vänskapen med Ellen Key

Från fadern ärvde Ada Rydström en konservativ livsåskådning och från modern en allt starkare kristen tro. Trots detta fördjupades vänskapen med den radikala och fritänkande Ellen Key och Ada Rydström kom att bli en av hennes närmaste vänner. Det tycks handla om motsatser som dras till varandra: ”Ellens stora olycka är att hon ej ser det eviga i individen – blott i racen. Jag tror på Gud och på hans bud och kan ej finna lycka dem förutan.” Men hon beundrade Ellen Key som människa: ”Hon är mycket för god för en hel hop af sina skrifter.” Ada Rydström kallades till Strand och till Ellen Keys dödsbädd. Det var hon som ordnade vännens gravsättning. Var det vänskapen med Ellen Key som gjorde att Ada Rydström aldrig gifte sig? Ada Rydström tycks ha haft en pessimistisk människosyn och fann djuren mer moraliska och kloka än nutidsmänniskan. Var det därför hon, trots agitation för ett starkare försvar, skrev: ”Det enda som drager mig till kvinnliga rösträttens och allmänna rösträttens sida är att kvinn-an och menige säkert äro emot krig.” Ellen Key ansåg att Ada Rydströms inlägg i Nya Dagligt Allehanda var det enda verkligt vägande som framförts från kvinnligt håll i debatten om kvinnlig rösträtt. Så här skrev Ada Rydström:

”När kvinnor i allmänhet bättre förstå att behärska sig själva, förstå att hemmets bestånd och trevnad göra samhället lycka, att plikten går före rättigheten, att verklig insikt och intresse böra styra all verksamhet – då skall jag glädjas över deras rösträtt, även inom politikens område.”

Skulle Ada Rydström ha ansett att dagens kvinnor – dagens människor! – förtjänade sin rösträtt?

Skriftställarskap

Ada Rydström skrev på morgnarna – på grund av reumatism lärde hon sig att skriva med vänster hand – och ibland skrev modern eller en vän efter hennes diktamen. Grenander-Nyberg skriver: ”Hennes forskning i bygdens historia och lokala traditioner finansierades till stor del genom inbjudningar från hennes ”grevinnevänner” (---) ”Skrivpengarna” (---) brukade hon spara för resorna” (sid 13).

Vid besök på godsens samlade Ada Rydström material angående egendomarnas, socknarnas och bygdens historia. Genom uppteckning av sägner har hon på ett förtjänstfullt sätt bidragit till folkminnesforskningens materialsamling. Även de gamla gårdshandlingarna samt fotografier och tavelksamlingar genomgicks vid besöken hos vänner.

Det var ofta på uppdrag eller efter uppmuntran av Tjustbygdens godsägare som Ada Rydström forskade i traktens kulturhistoria. Men det var först och främst på Ellen Keys ”trägna uppmaning” – säger hon själv – som hon började skriva och utge sina skildringar. Hon publicerade ett stort antal broschyrer och uppsatser innehållande hembygdsskildringar och personhistoria; hennes stora verk är ”Boken om Tjust”, som utkom i sju band 1907-1928. Själv ansåg Ada Rydström att Gebers förlags beställning av boken ”Armfeltarne på Hunnerstad och deras närmaste” (1916) var det definitiva erkännandet av hennes författarskap. Hon utgav även de mindre skrifterna ”Det gamla Adelsnäs” (1913) och ”Stäkeholms slott och län” (1914). Ada Rydströms arkivstudier och skrivelser ledde till att hon 1918 invaldes i den första styrelsen för Tjustbygdens Kulturhistoriska Förening.

För sin verksamhet som hembygdsforskare erhöll Ada Rydström 1929 medaljen Illis Quorum av åttonde storleken. Medaljen överlämnades till henne av landshövdingen John Falk på hennes 73-årsdag – naturligtvis på hennes älskade Segersgårde.

Eva-Britta Wikström

Huvudkälla: Grenander-Nyberg, Gertrud: Ada Rydström som kulturhistoriker och Kulturpersonlighet. Studier i hennes litterära produktion. Tjustbygdens kulturhistoriska förenings årsbok nr 15 (1958), sid 3-20. Ada Rydström-citaten kommer från brev till Anna Palm under åren från 1900 och fram till 1930.

Källa: Falk, John: Ada Rydström och Segersgårde. Några glimtar ur Tjustförfattarinnans liv. VT:s julnummer 1950, sid 11-13.

Möller, Rose-Marie: manuskript utan källhänvisning. Citatet ur Nya Dagligt Allehanda kommer härifrån.

Ellen Key (1849-1926)

Ellen Keys Vänner – i dåtid och nutid

Ellen Keys Vänner i Tjust bildades 1999 och vår uppgift är att sprida kunskap om Ellen Key och hennes idéer. Denna mångfasetterade kvinna hade tankar och visioner om det mesta. Ingen som vill lära känna henne kan greppa om allt, därför betyder säkert Ellen Key olika för olika människor. På tal om "vänner" så har flera personer ifrågasatt namnet på vår förening. "Ingen kan väl bli vän med någon som för länge sedan är död." Kanske inte, men vi sympatiserar med de flesta av hennes tankar, det kan väl vara ett slags vänskap. Vi är lite avundsjuka på Ellen Keys Vänner – Då, som hade möjlighet att få höra henne utveckla sina tankar. Det finns mycket som behöver förtydligas, allt är inte glasklart. Bara att få höra hennes röst hade varit en upplevelse. Det framgår från flera källor hur hon kunde trollbinda åhörarna genom sitt sätt att tala, att få de 500 människor (de som rymdes i Arbetarinstitutets lokal) att känna att det var till var och en av dem hon vände sig med sitt budskap, säger en hel del om hennes kapacitet som talare. Eller tänk att få höra henne utveckla sina tankar framför brasan på Strand, eller lyssna när hon läser högt ur någon av sina många böcker. Men inte ens ett röstprov har vi NU-vänner lyckats hitta.

Vi känner inte till om det finns ytterligare grupper/föreningar i vårt land som kallar sig Vänner, men ett vet vi; sedan år 1999 har intresset för Ellen Key vuxit något enormt. De böcker som fanns att tillgå då fick hämtas ur bibliotekets magasin. Sedan dess har minst ett tiotal utkommit. I tidningar har olika artiklar publicerats och både radio och TV har gjort program. Vår förening har bjudit in flera av dessa författare; Claudia Lindén, Ronny Ambjörnsson, Ingela Bendt, Nils Sjöström för att nämna några. Även medlemmar i vår förening har bidragit till att sprida information genom föreläsningar eller vid frukostmöten. Vi har också köpt in ett antal av bokutgivningarna som bl a studiecirkel har kunnat hämta kunskap ur och ett stort antal böcker har våra medlemmar köpt.

En av studiecirkelarna har arbetat fram en utställning föreställande Ellen Keys hem Strand som hon lät bygga vid foten av Omberg 1910. Hon var inspirerad av Carl och Karin Larssons hem Sundborn, av dess enkelhet och färgsättning och omsatte många av idéerna i sitt eget hem. Resultatet av studiecirkelns arbete blev ett Strand i minatur, en genomskärning av huset med autentisk inredning. Gruppen arbetade under ett par års tid med att inreda huset så likt förebilden som möjligt; skar i trä, sydde, målade. Som komplement gjorde de också modeller av både Sundsholm, Ellens barndomshem, och Strand. Denna utställning har visats på flera platser i vår kommun men även varit på turné i Östergötland och i de tre Smålandslänen.

Glädjen är att flera folkhögskolor har lånat den, på så sätt har även den yngre generationen kunnat bekanta sig med Ellen Key.

Det är inte vår förtjänst att vi nu har en Ellen Key-skola i Västervik, men vi ser det som en möjlighet att allt yngre människor ska söka kvinnan bakom namnet. Ellen Key var i det närmaste bortglömd under ett stort antal år och få var de Västerviksbor som kände till henne fast hon är både född i kommunen och ligger begravd på Gamla kyrkogården.

Även i teaterform har vi försökt spegla delar av Ellen Keys liv. "Kärleken mellan Ellen Key och Robinson" är ett sådant exempel. På flera orter i kommunen och även på Strand har den spelats. Folkbildningen låg Ellen Key varmt om hjärtat och kontakterna med dess företrädare var många. En kortpjäs "Ett möte mellan Ellen Key och Oskar Olsson" har två av våra medlemmar spelat vid flera tillfällen, även den på Strand.

Till Strand har vi även gjort ett par bussresor och många medlemmar har dessutom varit där genom egen försorg. Vi har organiserat mindre utflykter till platser i vår kommun exempelvis till Edsbruk, där Emil Key föddes, till Sundsholm (barndomshemmet) och Kallernäs, granngården där Ellens bästa vän Lisa Hultin växte upp, samt till Helgerums slott där faster Marie-Louise Raab bodde.

Tillbaka till detta med Vänner i dag. Om man i stället för Vänner använder ordet Sympatisörer så vet vi att många pedagoger gått i Ellen Keys fotspår. Hon hade mycket bestämda åsikter om hur skolarbete skulle bedrivas. Kanske inte så många har nått ända fram, men spår- en syns tydligt. Maximitalet 12 elever i klassen har förblivit en dröm för lärarna, men modellen med grupparbete och att eleverna får söka sig fram till kunskap är idag en mer eller mindre vedertagen form. Betygen ville Ellen Key få bort, dit har vi heller inte nått. Hon tyckte att examina var av ondo, eftersom eleverna inför en sådan intensivläste in ämnet och att kunskapen efteråt snabbt föll i glömska. Hon trodde mer på folkbildning, och i Tolfterna använde man studiecirkelns metoder. Tolfterna fick Ellen idén till i början av 1890-talet. Syftet med verksamheten var att arbetarkvinnor och kvinnor ur andra samhällsklasser som fått möjlighet att studera skulle mötas, 12 st i varje grupp och lära av varandra. Man träffades regelbundet och vid varje sammankomst inledde någon av kvinnorna med kort föreläsning över ett givet ämne och efter en tepsaus diskuterades sedan det som sagts. Denna verksamhet pågick fram till 1964 och då hade man haft 757 sammankomster. Tusentals kvinnor kom under åren att bli Tolfter.

Vår önskan är att NU-människor skulle ta sig tid att i Ellen Keys anda skapa verkliga möten där man djupare tränger in i och tillsammans försöker förstå Ellen Keys tankar.

Anitha Johansson

Styrelseledamot i Ellen Keys Vänner i Tjust

Lästips:

Titel	Författare	Pris/st
"Ett hem för själen"	Ingela Bendt	175:-
"Ellen Key 1849-1999"		150:-
"Ellen Key och skönheten"	Thorbjörn Lengborn	175:-
"Ellen Key och Urban von Feilitzen"	Förf. Mirjam Tapper	140:-
"ny syn på ELLEN KEY"	Red. Siv Hackzell	150:-
"Om kärlek"	Claudia Lindén	200:-

Ellen Keys Vänner i Tjust har dessa titlar till försäljning

En kort presentation av Ellen Keys Vänners Forskningsgrupp:

<u>Namn:</u>	<u>Arbetsuppgift:</u>
Kerstin Ageman	Sophie Adlersparre, f. Leijonhufvud
Ingrid Andersson Utb. informatör på Kunskapskällan	För protokoll, renskrivning och annan service till gruppen
Anitha Johansson	En kort artikel om Ellen Keys vänner <i>i dag</i>
Bengt Myrgård Högskolelektor emeritus	Lisa Pettersson, f. Hultin, barndomsvän med Ellen Key
Rose-Marie Möller Ordf. i forskningsgruppen	Emil Key och Ellen Fries
Birgitta Olivecrona Fil. lic. f.d. patentombud	Rosalie Olivecrona, f. Roos
Eva-Britta Wikström Litteraturvetare	Ada Rydström

I flera fall finns utförligare versioner av dessa korta biografier. Dessa kan erhållas genom respektive författare eller genom Kunskapskällans Forskningsbibliotek. Detta gäller främst Birgitta Olivecronas, Bengt Myrgårds och Rose-Marie Möllers framställningar.

Kerstin Ageman
S:ta Gertruds väg 129
593 41 VÄSTERVIK

Anitha Johansson
Återvändsgatan 24
593 30 VÄSTERVIK

Bengt Myrgård
Gösta Bernhards gata 1 D
593 30 VÄSTERVIK

Rose-Marie Möller
St. Trädgårdsgatan 34
593 34 VÄSTERVIK

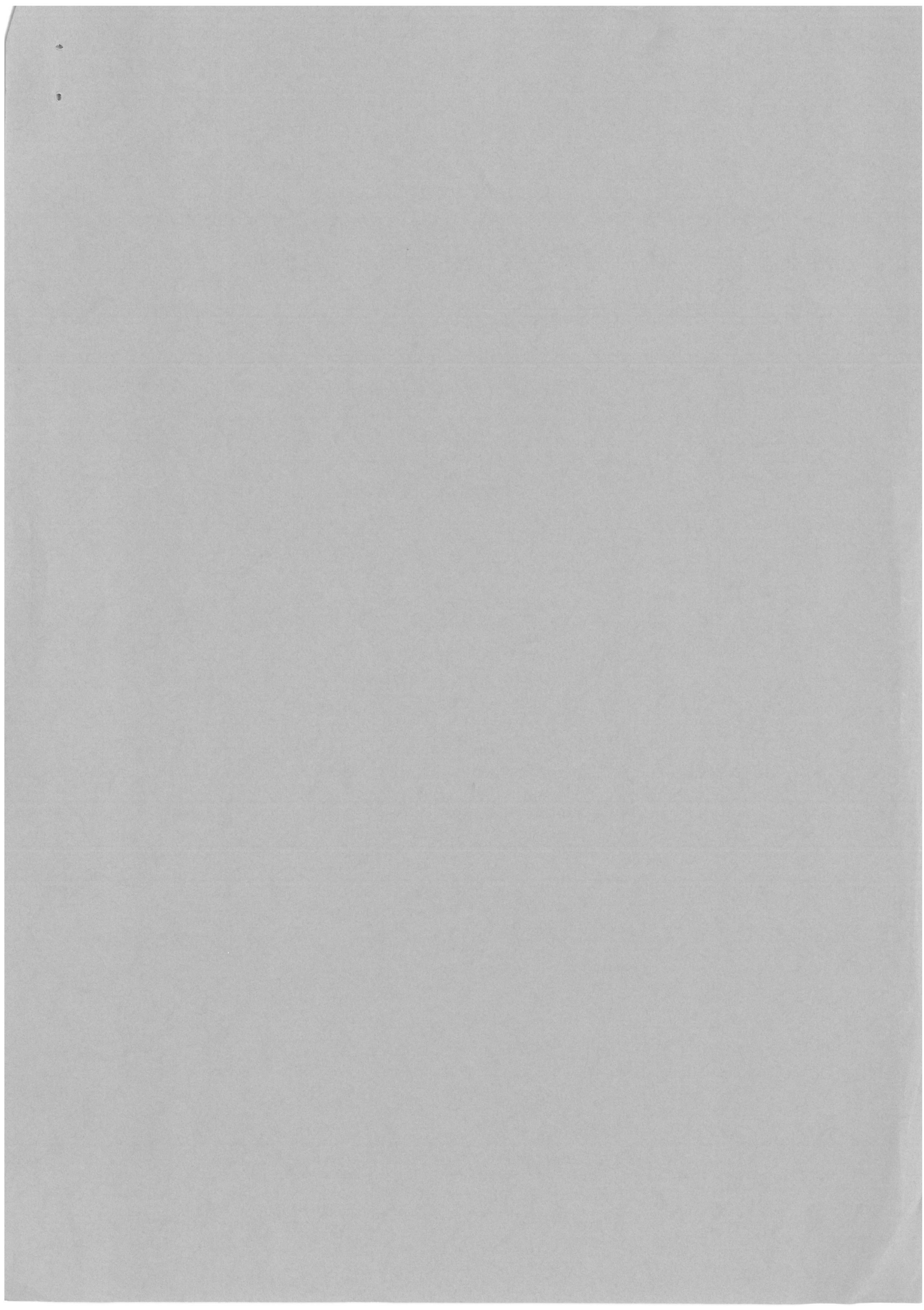
Birgitta Olivecrona
Gröna Gränd 8
593 30 VÄSTERVIK

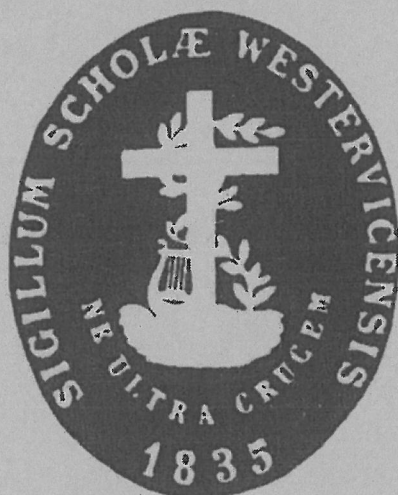
Solveig Stenström
Skomakaregatan 12
593 34 VÄSTERVIK

Eva-Britta Wikström
Idrottsgatan 17
593 50 VÄSTERVIK

Kunskapskällans Forskningsbibliotek
Östersjövägen 6
593 32 VÄSTERVIK

Tidigare utgivna nummer av skriftserien:

1. Västerviks Gymnasiebibliotek – en dold källa...
2. På skattjakt i Kunskapskällan
3. "Böcker ha sina öden och kvinnor sin styrka"
4. Kunskapskällan och Framtidens Kultur
5. Ellen Key och kärleken
6. Botanikhistoria från Tjust
7. Järnvägsstationer i Tjust med omnejd
8. De okrönte drottningarna i Tjust

Kunskapskällan
Västervik 2005